ZLOČIN BEZ KAZNE

Projekt degradiranja aksiološke paradigme nacionalnoga karaktera i etičkoga kodeksa Bošnjaka: kako se Smailagić Meho degradirao u Ćorkana

Sažetak: Tekst analizira fenomen degradiranja aksiološke paradigme nacionalnoga karaktera i etičkoga kodeksa Bošnjaka, u sklopu projekta brisanja njihovog nacionalnog imena, jezika i negiranja same činjenice postojanja Bošnjaka kao zasebnog entiteta sa sopstvenim jezikom, svojom kulturnom i državotvornom tradicijom. Ovaj projekt, koncipiran i započet 1843. godine, kao dugoročna državna strategija Kneževine Srbije dokumentom poznatim kao "Načertanije", tadašnjeg ministra spoljnih poslova Ilije Garašanina, sistematski se realizira do danas, svim dopuštenim i nedopuštenim, zakonskim i nezakonskim sredstvima, uključujući i povremene akcije masovnih zločina i genocida. Pri tom, kontinuirano je podržavan i ideološkim pritiskom, pri čemu je književnost odigrala osobito destruktivnu ulogu. Klasična aksiološka paradigma Bošnjaka kao plemenitog, hrabrog i pravednog junaka visokih moralnih i intelektualnih kvaliteta, sačuvana kroz usmenu i pisanu književnost Bošnjaka, potpuno je uklonjena na svim nivoima svakodnevnog života, obrazovanja, književnog stvaralaštva i nauke, da bi bila zamijenjena prototipom Bošnjaka kao antropološke floskule sa dna socijalnoga taloga, mentalno inferiornoga 'blente', bez moralne svijesti i uzvišenih osjećaja. Pejorativna konotacija kojom je, pod djejstvom ove književne ideološke diverzije, etnonim "Bošnjak" veoma brzo bio saturiran, imala je razorne posljedice za nacionalno samopoštovanje Bošnjaka i njihovu identifikaciju sa svojim tradicionalnim nacionalnim imenom. Zločin degradiranja tradicionalne aksiološke paradigme u auto-recepciji Bošnjaka kulminira u djelu Ive Andrića, a u ovom tekstu je ilustriran njegovim prikazom likova Alije Đerzeleza i Ćorkana.

Kontrapunkt ovom ideološkom zločinu, lik Smailagić Mehe, iz istoimenog junačkog epa Avde Međedovića, u tekstu je tretiran kao klasična epitomizacija tradicionalne aksiološke paradigme u auto-recepciji Bošnjaka i kao jedan od jasnih i snažnih putokaza za vraćanje samopoštovanja i povijesne samosvijesti Bošnjaka.

Ključni pojmovi: **aksiološka paradigma, nacionalni karakter, identitet, Bošnjaci, Ćorkan, Smailagić Meho**

Svoje nacionalno ime Bošnjak, koje je, od pamtivijeka, s ponosom nosio svaki pripadnik ovog autohtonog naroda, a koje u pisanim dokumentima egzistira više od 900 godina, Bošnjaci su vratili Odlukom donijetom 27. septembra 1993. godine. Više je nego neobično da jedan narod vraća sebi svoje ime, i to još administrativnom odlukom. U svakom slučaju, nijedan narod na Balkanu, a vjerovatno ni u svijetu, nije bio prinuđen da svoje povijesno ime vraća; ali to samo znači da se nijednom narodu na Balkanu, a možda i u svijetu, nije desilo ono što se desilo Bošnjacima: da im njihovo kolektivno, narodno i nacionalno ime bude oduzeto, odnosno – zabranjeno! Činjenica da je tu odluku Svebošnjački sabor donio u Sarajevu pod vojnom opsadom više je nego značajna za razumijevanje onoga što je prethodilo ovoj odluci. Naime, beskrupulozna odlučnost da se Bosna i Hercegovina otme od Bošnjaka i podijeli između došljaka (Srbije i Hrvatske), a da se Bošnjaci izbrišu sa liste naroda ovoga svijeta, te da se svako sjećanje na njih zatre, primjenjivana svim sredstvima kao zakonski i nezakonski pritisak tokom Kraljevine Jugoslavije i kasnije, u SFRJ, počela je kao ključni zadatak nacionalne strategije Srbije još davne 1843. godine. U proljeće 1992. godine, odmah poslije proglašenja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, velikosrpski program eskalirao je u otvorenu vojnu agresiju, decenijama podmuklo pripremanu preko kadrovskih i vojnooperativnih zahvata u JNA.

Više je nego znakovito da su na proglašenje suverene Bosne i Hercegovine oba susjeda – Srbija i Hrvatska odgovorile totalnom vojnom agresijom brižljivo pripremanom za prvi povoljan trenutak! U ovom kontekstu i činjenica da su Bošnjaci svoje povijesno nacionalno ime vratili u glavnom gradu svoje države opkoljenom od agresora i pod artiljerijskim plotunima jasno pokazuje koliko je za realizaciju projekta otimanja Bosne i Hercegovine od Bošnjaka bilo značajno da ne ostane spomena ni od bošnjačkog naroda, ni od njegovog nacionalnog imena. Odluka da se sa palimpsesta kolektivnoga pamćenja Bošnjaka ostružu i poslednji tragovi sjećanja na sopstveni identitet

podrazumijevala je i upotrebu svih sredstava da se negira ne samo nacionalno ime Bošnjaka nego i njihova kulturna tradicija, etnička zasebnost, državotvorna tradicija, pa čak i jezik. Ova posljednja stavka u projektu denacionaliziranja i historijske depersonalizacije Bošnjaka, koliko god bila komična kao postupak, u realnosti se pokazala tragična, a u književnosti i groteskna, kada se ima u vidu činjenica da su i srpski jezik i hrvatski jezik, kao uostalom i "srpskohrvatski/hrvatskosrpski" jezik, kodificirani na osnovima bosanskog jezika i uz to, gotovo dva stoljeća kasnije!

S druge strane, značajan je i podatak da su nacionalno ime Bošnjak, kao i naziv bosanski jezik, tokom približno jednog stoljeća (koliko je, kroz procese sistematske upotrebe svih sredstava za njihovo iskorjenjivanje, trajala zabrana upotrebe ovih naziva), bili totalno i na svim nivoima isključeni iz službene upotrebe. U svjetlu striktne i totalne primjene ove zabrane, postaje više nego jasno kako se moglo desiti da su i nacionalno ime Bošnjaka i naziv njihovog jezika bili izbrisani iz sjećanja ogromne većine Bošnjaka u Bosni i Hercegovini*[1], kao što uvjerljivo objašnjava i činjenicu da se u Bosni i Hercegovini, i to od samih Bošnjaka, kako nacionalno ime, tako i naziv jezika još uvijek teško i sa oklijevanjem prihvataju.

Svjesni toga da ova administrativna zabrana ne može postići svoj cilj bez snažne, dobro organizirane, sistematski provedene akcije u svim sferama svakodnevnog života, tvorci ovoga projekta podržali su ga svim raspoloživim sredstvima, u rasponu od najgrubljih falsifikata nacionalne historije Bošnjaka, do suptilnih metoda razbijanja svake emocionalne povezanosti Bošnjaka sa njihovim tradicionalnim imenom. A cilj je bio jasan: izazvati kolektivnu amneziju i averziju Bošnjaka pri samom spomenu njihovog nacionalnog imena. I rezultati nisu izostali. Stalnim pritiskom realiziranim kroz mjere ekonomske pauperizacije, administrativnih mjera i sudskih progona, socijalne i političke marginalizacije bošnjačke populacije, kao i periodičnim šokovima terora organiziranog od države, kroz vršenje masovnih zločina i progona, uključujući genocid, novim generacijama Bošnjaka njihovo nacionalno ime Bošnjak postalo je odbojno, tuđe i neprihvatljivo.

*[1] *Ali ne i izvan Bosne i Hercegovine. Tako, Kosovo, Makedonija, Albanija, naziv Bošnjaci sasvim određeno primjenjuju na ovaj narod u kontinuitetu. Prezimena Bošnjak, Bošnjakovski, i danas prisutna i raprostranjena i među Srbima, i među Hrvatima, predstavljaju dokaz da administrativna zabrana, uprkos rigorozne primjene, nije mogla potpuno izbrisati sve tragove i dokaze o autentičnsti izvornog nacionalnog imena Bošnjaka.*

Kao posebno efikasan pokazao se metod totalnoga degradiranja kulturnih, moralnih, intelektualnih, antropoloških, pa čak i fizičkih osobina Bošnjaka. Književnici su se naprosto utrkivali u davanju svog doprinosa ovakvoj karikaturalizaciji cijelog jednog naroda. Groteskni karakter ove prezentacije planiran je kao totalna negacija bilo kakvih kulturnih, intelektualnih, moralnih, pa čak i elementarnih ljudskih kvaliteta Bošnjaka. Ako je Viktor Igo (Victor Hugo), u kultnom romanu *Zvonar Bogorodičine crkve*, s jedne strane, unakazio fizički izgled svog lika Kvazimoda (Quasimodo – latinska kovanica koja, preko imena, označava tjelesnu deformisanost ovog lika), veliki francuski pisac mu je, s druge strane, podario ogromnu fizičku snagu i beskrajnu sposobnost da voli; ako je francuska autorica-romanopisac Žan-Mari Leprens de Bomon (Jeanne-Marie Leprince de Beaumont), još 1756. godine u svom djelu *Ljepotica i zvijer* (*La Belle et la Bete*, engleski *The Beauty and the Beast*) predstavila Zvijer kao čudovišnu nakazu, ipak je i ona obdarila dušu Zvijeri najplemenitijim osjećajem samopožrtvovanja i beskrajne iskrene ljubavi; ako je i monstruozni gigant King-Kong, već u svojoj prvoj filmskoj verziji iz 1933. godine, po scenariju baziranom na ideji Merien C. Kuper (Merien C. Cooper) i Edgara Valasa (Edgar Wallace), postao sinonim čudovišne destruktivne snage i divlje animalne naravi ispod koje se ipak sačuvala besprimjerna požrtvovanost i ljubav u svom najplemenitijem izdanju; ako je japanski pandan King-Konga, Godzila...

...Ne tražimo više, uzaludno je! U svijetu književnosti, jedini lik koji je samo nakaza, zvijer, čudovište i ništa više od toga, jedino biće sa svim ljudskim mahanama i bez i jedne jedine ljudske vrline, bez i jednog jedinog ljudskog moralnoga kvaliteta i plemenitog osjećaja, do danas je bio i ostao samo lik – "Bošnjaka"!? Ako su u spomenutim primjerima i nakaze i zvijeri i čudovišta, u dnu srca i u dubini duše, ipak ravni ljudima, tipični Bošnjak iz književnosti nastaloj tokom cijeloga trajanja akcije brisanja Bošnjaka iz historije svijeta jeste ljudska nakaza sa osobinama maloumnika nesposobnog za bilo koju uzvišenu misao i plemeniti osjećaj! I tu ne postoje izuzeci! U ovoj prilici samo ćemo podsjetiti na poplavu odvratnih, uistinu gnusnih viceva o

Bošnjacima, ljudima debilima, tupoglavcima, s kojima se svi izigravaju; i na prisustvo još gorih, upravo ogavnih likova njihovih žena koje se podaju svakome ko god stigne, a u kojima su protagonisti bez izuzetka Bošnjaci Mujo i Haso ili Suljo, dok Bošnjakinje žene u tim vicevima uvijek imaju samo jedno ime – Fata. Ako se ima u vidu da je "Mujo" skraćena forma imena Muhammed, a da je "Fata" skraćenica za ime Fatima, postaje jasno da ni vicevi, ni imena protagonista ovih viceva nisu nastali kao forme spontanog humora, nego su klasični primjeri govora mržnje (*Hate speech*) inspiriranog nacionalnom i vjerskom netrpeljivošću, u sklopu brižljivo planiranog socijalno-psihološkoga projekta podrivanja svih tragova poštovanja sopstvene vjere kod Bošnjaka!

U odnosu na našu osnovnu temu, valja reći da nijedan književni lik Bošnjaka, nastao u ovom razdoblju, nije izmakao sudbini "Muje", "Hase", "Sulje" i "Fate" iz spomenutih viceva! Direktno rečeno, u književnosti perioda o kome je riječ ne postoji nijedan lik Bošnjaka a da ga autori nisu izmasakrirali perom, srozali socijalno, fizički, intelektualno, moralno, da ga nisu izvrgli javnom ruglu, ukratko, prikazali ga tako ne bi li svakom Bošnjaku omrzli ne samo sopstveni narod i njega samog već da bi ga omrzli i rođenoj majci, zgadili ga i rođenom ocu.

Rekli smo da u ovom pogledu praktično nema izuzetaka. Čak je i jedan Ivo Andrić, sin Bosne i laureat Nobelove nagrade, sa očitim patološkim uživanjem nadugačko i naširoko tjerao sprdnju sa Alijom Đerzelezom, najvećim junakom i besprijekornim etičkim likom bošnjačkog usmenog epskog stvaralaštva. Iz svake rečenice Ive Andrića o Aliji Đerzelezu osjeća se zadah govora mržnje, zaudara vonj sofisticirane podmuklosti. U priči "Put Alije Đerzeleza", na prvim stranicama, Alija je prikazan kao klinički slučaj debila, kom se bez zazora ruga ko stigne i ismijavaju ga svi od reda, pa mu se i "momčić što poslužuje krevelji iznad glave"*[2]. A već u prvoj rečenici u kojoj ga spominje, Andrić skida Aliju Đerzeleza s konja, "...kao s pijedestala". Aluzija je više nego jasna; za Andrića, Alija Đerzelez je toliko bijedan da u njemu nema ništa veliko. Sva njegova veličina je prividna, ništavna – jer kakav to može biti čovjek čija veličina dolazi od konja!? Oduzmi Đerzelezu konja i on je odmah sveden na svoju pravu mjeru.

*[2] Andrić, Ivo, "Put Alije Đerzeleza" – *Znakovi,* Sabrana dela, knjiga osma, Beograd 1965, str. 12.

A njegova prava mjera se otkriva čim Đerzelez siđe s konja, pa se odmah vidi da Alija i nije nikakav junak, nego "neobično nizak i zdepast...da su mu ruke nesrazmjerno duge, i da hoda sporo i raskoračeno"*[3]. Ako vam se, u svjetlu ovog opisa, ne pojavi pred očima prije čovjekoliki majmun nego čovjek, onda ili niste pažljivo čitali, ili nikada niste vidjeli čovjekolikog majmuna.

*[3] Isto djelo, str. 10.

Malo kasnije, pijani gosti seoske mehane od Alije Đerzeleza prave budalu jednom imbecilnom trkom, u kojoj ga bodre povicima "Ačkosum, magarče!" i "Aferim, kenjčino!". U opisu Ive Andrića, Alija Đerzelez "gleda razroko", a umjesto da misli, kao svi ljudi što misle, kod Alije Đerzeleza se ovaj proces svodi na to da mu se "...pod tom tvrdom, debelom lobanjom javi tračak svjetla". Iživljavanje ovoga pisca nobelovca, sina Bosne, na račun najvećeg nacionalnog junaka bošnjačke nacionalne epike ide tako daleko da Alija Đerzelez nije samo tupoglav kao obični tupoglavci nego da je on cijeli, posvuda tup, da mu je tupo sve, pa mu je čak i glas – tup! Kada viče, Alija Đerzelez ne viče kao svi ljudi – jakim, visokim, zvonkim ili oštrim glasom, nego upravo – "tupim glasom"*[4]!?

*[4] Ivo Andrić, *navedeno djelo,* str. 13-14.

Alija Đerzelez – književna nakaza – takav kakav je prikazan, neuporedivo inferiorniji i intelektualno i emocionalno i etički od književne nakaze Quazimoda Viktora Igoa, nije jedini takav lik u opusu Ive Andrića. U priči "Ćorkan i Švabica", iz pera ovog istog sina Bosne, naslovni lik Ćorkan jedva da je još uopće čovjek. Sve čime ga Andrić određuje Ćorkana prikazuje kao totalno degradiranu kreaturu i društveni šljam, koji nam, što priča više napreduje, ostavlja sve manje prostora da ga uopće doživimo kao čovjeka.

Povrh svega, analiza nedvosmisleno pokazuje kako, izrugivanjem Ćorkanu, negiranjem njegovog etničkog identiteta i naglašavanjem odsustva personalnog integriteta i ljudskoga dostojanstva, ovaj pisac zapravo dosljedno realizira ideju klevetanja i opanjkavanja Bošnjaka. Umjesto ličnog imena, autor isključivo koristi pogrdni nadimak Ćorkan, i to bez ijedne naznake kojom bi objasnio kako je došlo do tog nadimka i kako se ta nesretna spodoba od čovjeka nekada zvala (ako je uopće ikada i imao neko ime, što je opcija koju pisac prešutno isključuje!). Da ovo nije slučajni propust nego brižljivo

promišljena kleveta, vidi se iz toga što isti pisac vrlo jasno daje do znanja šta misli o etničkoj pozadini ovog, a nije isključeno, i svih Bošnjaka. Ćorkan je, naime, "sin Ciganke i nekog askera Anadolca", svakako dakle, "nesrećan bastard"*[5], precizira Ivo Andrić. Ali čak i ovdje probija pritajena zloba koja izdaje pisca: umjesto da kaže da je Ćorkan vanbračno dijete (u krajnjoj liniji, makar i *kopile*), on sasvim svjesno upotrebljava riječ "bastard", koja se izvorno ne odnosi na ljude nego na životinje došle na svijet ukrštanjem roditelja čije je porijeklo nepoznato, bez pedigrea, odnosno, bez rodovnika. Na ovo dodatno i nedvosmisleno upućuje i činjenica da su Ćorkanu i mati i otac prosto anonimna Ciganka i isto tako neki anonimni asker Anadolac. Jasno je da je taj isti anonimni asker Anadolac aluzija na viševjekovno prisustvo Osmanlija na ovim prostorima. Sam Ćorkan je, inače, "...i hamal i sluga i pomalo budala cijele kasabe". Koliko je Ivo Andrić srozao Ćorkana kao ljudsko biće, vidi se iz dodatnog objašnjenja da Ćorkanu "gazde pale na glavi fišek od hartije, meću mu barut u cigaretu (*koju mu naravno sami ponude, jer Ćorkan nema svojih cigareta*) ili ga zalijevaju rakijom i biju..."*[6]

*[5] Andrić, Ivo, *"Ćorkan i Švabica"* u knjizi Jelena, žena koje nema, Pripovetke, Sabrana Dela – knjiga sedma, Beograd, 1965, str. 202.

*[6] Andrić, Ivo, *Ibidem, Jelena, žena koje nema,* Pripovetke, Sabrana Dela – knjiga sedma, Beograd 1965, str. 203 (italik i tekst u zagradi F.M.).

Stradanja toga Ćorkana, bijednog maloumnika koga bezdušno iskorišćavaju gazde, a kasaba jednako surovo ismijava, Andrić ne opisuje ni indirektno, ni riječima neke ličnosti iz ove priče. Da bi te nedaće učinio maksimalno uvjerljivim i da bi ujedno naglasio mazohističku notu u njegovom karakteru, opis najgorih Ćorkanovih muka Ivo Andrić prenosi kroz riječi samog Ćorkana, dodijelivši mu ulogu da se patološki hvali sa onim što je predeverao, ali istovremeno i da se jada javno i bez stida:
"Bolan, bolan, ja izmećario šesnaest godina u Suljage. Eno mu četiri sina, sva četiri sam ih ja na noge podigo. Djeca bijesna, k'o gospodska, pa mi uzjaši za vrat a nogama me tuče u prsa, još im otac nabavio mamuze i kandžiju, pa bije li bije. A ja trčim i ponjiskujem k'o at, samo rukom zaklanjam oči, da mi ih ne izbije."*[7]

*[7] *Isto,* str. 204-205.

Brutalno i patetično, ovo ispovijedanje pijanog Ćorkana pred slušaocima, koji su direktni učesnici u njegovom maltretiranju i ismijavanju, izaziva efekt definitivno uništene, degradirane – ukratko, jadne, i ako se tako može reći, totalno obezličene

ličnosti. Pogotovo s obzirom na daljnji razvoj priče, u kojoj je sva Ćorkanova emotivna energija i snaga srca (razuma Andrićev Ćorkan i tako nema nikakvog!), karikirajuće degradirana, ili degradirajuće karikirana, u poenti da se, deformirana, primitivna i sirova, javlja na najnižoj stepenici čulnog stimulansa: na prizor ženskih nogu u zelenom pripijenom trikou neke Švabice dok hoda preko cirkuske akrobatske žice!?

Koliko su uzvišeniji i plemenitiji od književnog izrugivanja sa likom Alije Đerzeleza, koliko su ljudskiji od ovoga književnog antropološkog surogata Ćorkana ne samo Quasimodo nego i ona Zvijer i King-Kong, pa čak i tericijerni relikt, saurus Godzila!

U prepunoj dvorani jedne od najvažnijih bošnjačkih institucija u samom centru Sarajeva zatekao sam se, 2013. godine, na predstavi monodrame "Ćorkan", bazirane na motivima pripovijetke "Ćorkan i Švabica" Ive Andrića. Poslije prvog šoka, izazvanog osjećajem odbojnosti i neprimjerenosti; jer me je u priči odbijalo to bezočno ponižavanje Bošnjaka, plasirano preko tog nacionalno i vjerski bez i najmanjeg zazora kodiranog lika, situacija u kojoj su ta izrugivanja dobila svoju scensku ekspresiju, vidljiva i svim čulima dostupna, sada kada se je taj sado-mazohistički skrojen lik tipičnog Andrićevoga Bošnjaka, takoreći inkarnirao pred prepunim gledalištem, moja odbojnost postala je još mnogo veća! Ujedno, nepodnošljivo me je iritiralo to otvoreno izrugivanje, javno, na sceni, ta eksplicitna blasfemičnost odrpanoga pijanca s prljavim umašćenim fesom na glavi i sa polupraznom flašom rakije u ruci; cijela ta monodrama mi se učinila neprimjerena. I Ćorkan, i sve ono što govori i kako se ponaša, sve ono što eksplicira i na šta aludira, učinilo mi se nedolično, gotovo sramno, pa sam se zastidio što je ljudi gledaju; sve je to bilo tako neprimjereno: i sa tom salom u centru Sarajeva, i taj auditorij koji su većinom činili mladi, učenici pristigli autobusima, i brojna birana publika, vidne ličnosti i ugledni predstavnici iz javnog života; neprimjeren mi je bio i plemeniti povod ovog skupa u čijem sklopu se igra ova monodrama (dodjeljivanje nagrada za lični podvig i hrabrost u odbrani zajedništva i uzajamnoga poštovanja). I kako predstava odmiče, sve mi to izgleda kao ružan san, kao košmar u koji ne mogu

povjerovati, a koji ne mogu ni odagnati ispred očiju, ni prekinuti buđenjem; poslije toga prvog šoka, slijedi još veći! Prepuna sala, srednjoškolci – djevojke i momci, mladež, sva ta birana publika, vidne ličnosti i ugledni predstavnici javnog života, koji su u ogromnoj većini Bošnjaci – svi oni, umjesto da budu, kao što sam ja očekivao, konsternirani, zatečeni – uživaju, ludo se zabavljaju, identifikuju se sa Ćorkanom, prihvataju ga, smiju se, aplaudiraju. Sanjam li!? Ovo mora da je noćna mora, ružan san! Ali nije. U polumraku sale, vidim kako se vidne ličnosti i ugledni predstavnici od srca smiju, zabezeknut slušam smijeh i glasna odobravanja mladeži; pa zar niko od njih ne vidi da su to oni na sceni, da ja ta cijela sala Ćorkan, da se, smijući se pijanom i slinavom, i suludom i potresnom Ćorkanu, smiju sebi samima, jer je taj književni lik Ćorkan i stvoren da bi se rugao njima i da bi prikazao njih; da bi prikazao nas!?

Pokušavam zamisliti da li bi bilo moguće odigrati Ćorkana u Beogradu, postaviti ga na scenu u Zagrebu!? Uz sljedeću izmjenu: neka Ćorkan u Beogradu bude scenski i tekstualno konotiran kao Srbin, a u Zagrebu kao Hrvat! Da se Ćorkan kao Crnogorac pojavi na sceni u Podgorici, to se, razumljivo, ne može ni zamisliti! Ne zato što su Srbi, Hrvati ili Crnogorci narodi koji sebe više poštuju nego Bošnjaci, nego zato što nad njima nije izvršen zločin sistematskoga denacionaliziranja i kulturne deidentifikacije, a nad Bošnjacima jeste. Zločin koji je ostao i koji će, nažalost, ostati bez kazne. Ali zločin čije posljedice moraju sami Bošnjaci neutralizirati, sanirati, a sebe iscijeliti od rana koje su im tim zločinom zadate.

Pokušavam ovim mislima da odvučem pažnju sa scene, da se koncentriram na nešto drugo. Uzalud. Na kraju, dok tih, kroz polumrak, izlazim iz sale, monodrama se primiče kraju. Na ulici, na suncu, stiže me prigušeni aplauz, koji se tamo u sali, sigurno gromoglasno prolomio na kraju predstave. Osupnut, zatečen, stojim na suncu, prolaznici me gledaju u čudu, a ja se u većem čudu suočavam sa pitanjem koje, evo, postavljam i u ovom tekstu; kako se moglo desiti da se narod koji je sebe stoljećima epitomizirao u liku jednog Smailagić Mehe, degradira, sroza na Ćorkana, na tu bijednu kreaturu!? Kako je bilo moguće da Bošnjaci tako duboko ogreznu u izrugivanje

samima sebi, pa da im onakav književni lik kakav je Ćorkan ne bude ni odvratan, ni strašan, ni ružan, čak ni onako ponižen!? Pa nisu, valjda, ne daj Bože, već sami prihvatili taj lik kao svoju sopstvenu sliku!?

Akter Haris Burina je u ovom liku prepoznao glumački izazov. To je u redu. Nema ništa sporno u njegovom pravu da izabere tekst koji će dramatizirati kao monodramu. Ono što nije u redu i što mora rasrditi čovjeka, a još više ga i rastužiti, jeste nevjerovatni stepen degradacije nacionalnog samopoštovanja Bošnjaka, sveden na ono što Rolan Bart naziva *nulti stepen pisanja*, dakle na nešto o čemu se zapravo više ne može ni pisati!*[8] Čovjek da ne povjeruje koliko je dubok taj bezdan koji se otvorio: Ćorkan im je omilio! Ne samo što im se nije zgadilo ismijavanje jednoga tako jadnog, toliko poniženog čovjeka, makar to bio i apstraktni književni lik! Nego upravo zato što su u njemu sebe prepoznali, sebe nekadašnje, ponižene, ismijavane, prezrene Ćorkane u koje su nas htjeli sve pretvoriti. Možda ih je neko podsvjesno, duboko, skriveno saosjećanje navelo, pa su se spontano poistovijetili sa Ćorkanom; možda im je zato za srce prirastao taj strašni primjer poniženoga pojedinca, kao sinonim sopstvenoga poniženog naroda otjelotvorenog u liku Ćorkana!? Neka je i tako. Samo neka nije zato što su već sasvim izgubili samopoštovanje, što im je svejedno, neka još nisu digli ruke od sebe, ni od svoje nacionalne pripadnosti, ni od svog kulturnog identiteta!

Ipak, i tada ostaje ono praktično pitanje: kako ih prenuti, kako ih trgnuti iz tog sentimentalnog, patetičnog samosažaljenja, kako ih podsjetiti da je Ćorkan zamišljen i realiziran, nametnut i prošvercovan u skrivene kutke naših domova, ubačen u dubinu naših duša, kao besramno i otvoreno ismijavanje cijelog naroda, onog istog naroda kome mi pripadamo!? I kako im reći da je Ćorkan izmišljen i napisan za nas, kako ih uvjeriti da se od nas očekuje upravo to: da Ćorkana prihvatimo i zavolimo, kao svog najrođenijeg, kao jednog od nas, da ga primimo kao istinu o nama samima!? I da za one čije ideje propagira i jedan Ivo Andrić preko onako unakaženog Alije Đerzeleza i ovako srozanog Ćorkana, nema veće radosti nego kada, poslije svake nove predstave, zagrmi naš aplauz odobravanja sopstvenom poniženju, tako jako da nas sustigne i na

*[8] Roland Barthes, *Degree Zero de l'ecriture*, Hachette, Paris, 1953.

sunčanoj ulici, daleko od mračne sale u kojoj smo još jednom zaboravili na Smailagić Mehmeda i degradirali se na bijednog Ćorkana.

I kako im reći sada, nakon što je podmukla podvala gotovo uspjela (kod mnogih već i sasvim uspjela), da mi Bošnjaci nismo to, da nikada nismo bili Ćorkan, da u nama teče krv plemića, aristokrata koje ni sultan, najmoćniji vladar svijeta, nije smio nakrivo pogledati, a kamoli da im se nekakav momčić krevelji nad glavom!? Kako ih uvjeriti, kako u njima razbuditi istinu da su zaista, u stvarnosti a ne samo u priči i u pjesmi, potomci Bošnjaka, ljudi kraljevskog soja, kako im vratiti sjećanja na njihovu ponositu ćud i na plemenito srce, na koje podsjeća i koje tako štedro obnavlja i kroz lik Mehe Smailagića epitomizira, bošnjački narodni pjevač, *Homer 20. vijeka*, onaj vrli Bošnjak Avdo Međedović!?

A da li bi Smailagić Mehmed-Meho, danas uopće mogao biti lik prihvatljiv bošnjačkoj publici!? Eto pitanja na koje treba odgovoriti; eto lakmusa koji bi odmah dao jasnu sliku! Znam da je sasvim razumno i opravdano reći: "Bojim se i pomisliti na ishod takvoga pokušaja!" – ali, ako ću biti iskren, moram reći da se zapravo ne bojim! Ne znam zašto, ali ako bih rekao da se bojim takvoga testa, lagao bih! Čak i ako bi odgovor publike na monodramu o Smailagić Mehi bio nepovoljan, katastrofalno nepovoljan (što mi se zaista ne čini vjerovatnim), moje uvjerenje da se Bošnjaci još mogu vratiti sebi i samopoštovanju sopstvene nacionalne, kulturne, duhovne pripadnosti ostalo bi jednako čvrsto kao što je i sada. Jer nije moguće da se to izgubilo, da ga je voda odnijela; još zaigra srce kad god se negdje izgovori "Bosna", i smjesta se okrene glava u pravcu odakle je ta riječ došla, taman sa hiljadu drugih riječi i zvukova da je stigla do nas.

Ogromne proporcije posljedica ideološkoga projekta denacionalizacije i kulturne depersonalizacije Bošnjaka, destruktivni efekti sistematskog srozavanja njihovog/našeg nacionalnoga karaktera Bošnjaka, provednoga preko svih institucija sistema, ukratko: dubina bunara u koji je naša nacionalna i kulturna samosvijest pala i mrak koji u tom bunaru vlada, postaju najjasniji, shvatljivi čak i u svojoj neshvatljivosti, u svjetlu

bošnjačkog narodnog junačkog epa "Ženidba Smailagić Mehe", narodnoga pjevača Avda Međedovića.*9

"To je pjesma od starog zemana,
Što su stare radile gazije..."*10

Da se odmah razumijemo, poručuje narodni pjevač: pjevajući o nama, pjevat ćemo o junacima! Ne o bilo kome. To ujedno znači i: Ne za bilo koga! Radnja počinje opisom sastanka na kom su na okupu svi najistaknutiji prvaci tadašnjeg Osmanskog carstva, Bošnjaci.*11 Bošnjački prvaci upravljaju praktično cijelom tadašnjom Mađarskom, Srbijom i, razumije se, Bosnom. Između svih tih junaka, pjesnik postepeno fokusira pažnju na mladog Smailagić Mehu, sina Hadži Smaila, alajbega Bosne, koji tek što je navršio devetnaestu. Između više od šezdeset aga i dvadeset begova, koji su takvi da:

"Nit mo'š znati koji bolji biješe,
Ili stariji bolji od mladijeh;
Nit' su mladi bolji od starijih,
Svi visoki, zlatna odijela,
Glave krupne, a oči im crne,
Sva gospodska pod očima lica,
Na svakom se šatri jagodica,
Ka u bašči đurđevska ružica,
Oka mrka a čela široka..."*12

Mladi Mehmed Smailagić se čak i među takvim sjajnim pojedincima i biranim junacima izdvaja i stasom, i licem, i ljepotom, i snagom, i odijelom, i držanjem. Opis ovoga "mlađahnog dječaka" (207) obuhvata punih 85 stihova. Pjesnik je tako impresioniran od onoga što mu lebdi pred duhovnim očima da svoj utisak odmah dijeli sa slušateljima, kroz pozivanje da zamisle i s njim podijele ono što on vidi i što opjeva:

*9 U ovom radu navodi su iz knjige Avdo Međedović, *Ženidba Smailagić Mehe,* junački ep, "Svjetlost", Sarajevo, 1987. U harvardskom izdanju, koriste se dva naziva: ženidba Smailagina sina (*The Wedding of Smail aga's son*), odnosno *Ženidba Hadži-Smailagina sina* (*The Wedding of Haji-Smailaga's son*). Naslov izvornika je naslov pod kojim je ovaj junački ep pjevao veliki bošnjački pjevač guslar, Avdo Međedović, zbog čega se i prvi prepjev na engleski jezik pojavio pod istim naslovom: *The Wedding of Smailagić Meho*. Raspravu o umjetničkoj vrijednosti ovog spjeva ostavljamo za narednu priliku. Na ovom mjestu neka bude dovoljno da citiramo ojcenu D. Bynum-a, koji kaže da je "...pjesma *Ženidba Snmailagić Mehe*, po svemu (je) najbolja telemahija koju ćemo ikada imati i sigurno ne manje vrijedna od najboljih iz svijeta Grčke". *Publications of the Modern Language Assotiation of America*. 1964, p. 1303.

*10 Avdo Međedović, *navedeno djelo,* stihovi 28-29.

*11 Vrijeme je, dakle, druga polovina XVI vijeka, a epoha je vladavina sultana Sulejmana Veličanstvenog.

*12 Isto djelo, stihovi 125-133.

"Eh, tog lica u toga sokola!
Momku nema još dvades' godina
Bi rekao, pa bi se zakleo,
Iz njegova obadva obraza,
Billah tešpih ko da sunce sjaji,
A sa čela grije mjesečina
Crn mu perčin bijeli vrat prekrio

Mrkog oka baš k'o u sokola
Polećele s oči trepavice
Pokrile mu dvije jagodince,
Baš ko ono krilo lastavice"*[13]

*[13] 181-186; 197; 200-204.

Uz svu ovu pristalost i dječačku ljepotu, mlađahni Bošnjak Mehmed Smailagić je krupan i izuzetno snažan momak. Opisujući rukave njegove dolame optočene zlatnim šavovima ("zlatne grane na sve četiri strane"), pjevač precizira da govori o desnom rukavu, onome što ide "uz mišicu, uz ruku desnicu", pa kaže;

"Kolika je u momčeta ruka,
Kol'ko dobra đovda u junaka,
U junaka preko tankog pasa"*[14]

*[14] 216-219.

Koliko god nakićen, opis odijela i oružja je veoma precizan i tačan. Mladom junaku Mehmedu ne nedostaje ni najmanji detalj kompletnog ličnog oružja aristokrate najviše klase. Pretjerane količine zlata i dragoga kamenja kojima je optočeno njegovo odijelo i oružje imaju funkciju da naglase ne samo socijalni status nego upravo ličnu crtu, osobinu čovjeka koji želi da u svemu bude najbolji i koji ima sve preduvjete

potrebne da tu svoju želju i potvrdi, koliko svojim djelima, toliko i svojim izgledom, kvalitetom svoje odjeće i oružja! Već ovdje se vidi da je to svakako nekada bila nacionalna odlika, brend bošnjačke aristokratije i vlastele. Očigledno je, isto tako, da je to bila crta bošnjačkog identiteta koja posebno bode oči zavidljivcima, onima koji ili nisu imali mogućnosti da sebi priušte ni takvo odijelo ni takvo oružje, ili ako su imali dovoljno novca, nisu imali onu širokogrudost i prema drugome i prema sebi, neophodnu da čovjek na sebe potroši cijelo bogatstvo. Zaista, potreban je i veoma plemenit i izuzetno mudar odgoj da bi se shvatila istina da čovjek vrijedi uvijek više od cijelog svoga bogatstva – od svakoga bogatstva! – u krajnjoj liniji. Upravo ta sitna duša zavidljivca, skučena u škrtosti i mučena zavišću i jedom što nikada neće moći biti ravna onome kome s toliko prava zavidi, probija kroz svaku riječ kojom Andrić opisuje izgled Ćorkana i njegovu ravnodušnost prema sticanju i čuvanju novca. Kao da preko Ćorkana poručuje Mehmedu Smailagiću: *Bio si dok si bio, Mehmede! Sada si evo postao Ćorkan!*

Ali nisu samo stas, lice, snaga ovog junaka Bošnjaka toliki da mame uzdah zanosa kod narodnoga pjevača, niti su samo njegovo odijelo, oružje i konj takvi kakvih više nema na svijetu nego je i njegov karakter savršena ilustracija ponašanja i vrlina klasičnog viteza tipa Ahila, Ajaksa, Lancelota, Salaheddina. Da bi najavio karakter svog junaka, taj najdragocjeniji i najimpresivniji kvalitet na svakom čovjeku, epski genije Avdo Međedović postupkom kontrastiranja ističe smrknuto lice i nezadovoljstvo na licu Mehmedovom, kao krajnju suprotnost njegovom realnom društvenom stanju, mladosti, statusu, izgledu, zdravlju, snazi i bogatstvu. Kada to svi primijete, njegov amidža ga direktno zapita:

"Moj Mehmede, moj obrazu svijetli,
Što li, sine, sjediš neveseo?"*[15]

*[15] Ibidem, 329-330.

A kad počne nabrajati moguće razloge za njegovo neraspoloženje, nagađajući šta bi to moglo biti, u rasponu od ličnih predmeta, od odijela i oružja, do dobroga konja,

lijepe djevojke i, konačno, do pitanja da mu nije možda dosadilo da dvori roditelje i amidžu, dolazi do izražaja sva plemenitost poriva i visokih ciljeva mlađahnoga bošnjačkoga plemića. Za razliku od najvećega broja ljudi svih epoha i naroda, Mehmed Smailagić svoje ideale vidi u onome u čemu su se okušali samo najrjeđi i najplemenitiji pojedinci u historiji! Bošnjak Mehmed Smailagić ne samo što neće ni "pečenja jarećeg"*[16], niti bilo koje od materijalnih dobara*[17], nego svaku od tih mogućnosti odbija odlučno i sa indignacijom, dok na pitanje jesu li mu omrznuli roditelji, reaguje oštro, kao na insinuaciju koja je velika sramota za onog što je pominje:

"Adžo Haso, sramota je živa
Da to misli Mehmed Smailagić,
Da li su mi stari omrznuli,
Zna Bog, adžo i Krajina znade,
Tebe adžo i mojega baba,
Na dan dvorim tri-četiri puta,
Pred vas vežem pro srdašca ruke
Po pola vas od sahata dvorim
Ko nevjesta skoro dovedena"*[18]

Mehmed Smailagić, asli Bošnjak od soja bošnjačkog, gazija u srcu, tužan je kraj sve svoje snage i mladosti, kraj svega toga bogatstva i društvene pozicije, jer to nije sfera njegove samorealizacije! Ni u bogatstvu, ni u dokonom uživanju, ne vidi Smailagić Meho nikakvu vrijednosti. On je rođeni ratnik, zaštitnik slabih, borac protiv tiranije, spreman da svako zlo zaustavi i svakog zlikovca kazni! Iako je lijepo vaspitan, iako vrijedno izvršava sve što je njegova obaveza, i kao sin prema roditelju, i kao budući alajbeg cijele Krajine, on mašta o podvizima, o borbama i slavi. Uprvo zato što je lijepo vaspitan i što je dobar sin, Mehmed Smailagić traži dozvolu da krene u pravi život, u život dostojan jednoga Bošnjaka, bega i aristokrate, jer sve do sada:

*[16] Ovu tendenciju degradiranja nacionalnog samopoštovanja konstatirao je Đura Jakšić u svojoj pjemi "Otac i sin" (1872), ali je istom pjesmom, koja je bila obavezna lektira svim generacijama od tada, ujedno i uticao na njeno ubrzavanje i širenje.

*[17] Brilijantnu poentu pravi pjesnik Međedović kada demonstrira da je Smailagić Mehmedu-Mehi zapravo dovoljno i bogatstva i novca, potencirajući time savršeno precizno činjenicu da je riječ o čovjeku koji sebe ne realizira u sferi novca i ekonomske moći. Jer, pohlepnom čovjeku nikada nije dosta novca, i nema sume koja bi ga natjerala da kaže "Dosta mi je!". Naime, odbijajući jedan po jedan od razloga koje nudi njegov amidža, Smailagić Meho odbija i motiv novca sjajnom replikom:

"A ja para imam na gomile,
Da hi jedem, pojest hi ne mogu,
Da hi pijem, popit hi ne mogu,
Da hi dorat hoće mjesto zobi,
Ni dorat hi pozobat ne more"
(400-405)

*[18] 373-386.

"Ja ne znado' šta je četovanje,
Pa ne znado' šta je vojevanje,
Pa za mejdan ni pomena nema

Neće se reć' da sam muška strana,
Više ništa ja pofalit nemam,
Bez da svučem mušku đeisiju,
Da obučem ka na se đevojke. –
Brade nema, a nema ni brka,
Perčin mi je ka i ženska kosa, -
Vezak vesti, a preslicu presti.
Nek svak reče da sam ženska glava."*[19]

*[19] 440-443; 449-457.

Kada se alajbeg Hadži Smail, pred snagom ove želje, odluči da pusti svog sina jedinca na težak i opasan put do grada Budima, počinje se odvijati radnja junačkog epa. Već na prvim koracima, do izražaja dolazi gospodstvena darežljivost mladog Smailagića, oplemenjena prefinjenom pažnjom prema onima kojima ne ostaje dužan i plaća sve svoje troškove, pri čemu dijeli dukate na tako suptilan način da se primalac osjeti kao da je učinio veliku uslugu što je novac primio. A tek njegova hrabrost, njegovo junaštvo koje ne haje za snagu, ni za broj protivnika, kad god je ugrožen život slabijih! Kada pred samim kapijama Budima pokraj Mehmeda i njegovoga pratioca Osmana protutnji kočija u pratnji pedeset do zuba naoružanih konjanika, iz koje se čuje vriska neke djevojke, Mehmed i Osman, razumije se, stignu kočiju i zatraže od delibaše objašnjenje za misterioznu "ljutu pisku u klete kočije". (3009)

Na ovom mjestu za kratko prekidamo akciju da bismo postavili dva ključna pitanja. 1. Koliki procenat mladih Bošnjaka bi danas smatrao za svoju moralnu obavezu da reagirae u sličnoj situaciji, na primjer ako se čuje vrisak djevojke iz automobila u kom

sjede tri ili četiri snažna momka, čak ako se i ne bi usudio da to učini?; 2. Koliko bi ih sebi barem prebacili što se nisu usudili da postupe u skladu sa svojom savješću?

Ovo pitanje postavljamo zato što je, s obzirom na ono što se kasnije dešava, postupak Smailagić Mehe očigledno savršeno usklađen sa općeprihvaćenim moralnim normama koje su se u vrijeme nastanka ovog epa smatrale gotovo apsolutno obavezujućim. A ono što se kasnije dešava, s pravom će ispuniti srce svakoga Bošnjaka nekom vrstom ponosa. Naime, nakon što je stigao kočiju u pratnji 50 ratnika, Mehmed Smailagić se najprije pristojno predstavi, a onda još pristojnije izrazi svoje iskreno oduševljenje sjajem kočije i izgledom ratnika koji je prate, da bi najzad objasnio razloge što je dozvolio sebi da ovu blistavu povorku zaustavi:

"Pa mi nešto preko uši dođe,
Ljutu pisku kad čuh iz kočije,
Iz radosti tešku žalost primih;
Da te, brate, po istini pitam,
Šta to vama u kočije pišti,
.....
Da mi pravo po istini kažeš,
Jel' nasilje što pišti đevojka?"*[20]

*[20] 3057-3063 i 3069-3070.

Ali kad mu na ovakvu ljubaznost i pristojnost carski delibaša nabusito odbrusi:

"Mič' s' otale, pjana jabandžijo,
Il' si pjano, ili si mahnito?
Vidim da si odviše azgino.
Miči konja, vuči kabanicu,
Nemoj više pričat besposlicu!
Odmah možeš izgubiti glavu"*[21]

*[21] 3073-3078.

Smailagić Meho se uzdrži tek koliko da zatraži dozvolu od Osmana, jer je obećao babi Hadži Smailu da će njega u svemu slušati; kad mu ovaj to dozvoli riječima da se ne dvoumi nego da kazni bezobraznika, mladi Meho Smailagić reaguje bez dvoumljenja, brzinom munje:

"Kad je soko riječi razumio,
K'o svjetlica i grom iz oblaka,
Kleče ruka, poleće gađarka,
S delibaše polećela glava.
Mrtav pade a alat mu stade"*[22]

*[22] 3130-3135.

I nakon što su se riješili oružane pratnje, Meho Smailagić i Osman oslobađaju kidnapiranu djevojku, a narodni pjevač dopunjava psihološki portret mladog junaka sa još jednom plemenitom karakteristikom. Čuvši da je na silu oteta, ovaj Bošnjak najplemenitijega kova reagira kao pravi kavalir, vitez:

"Kad je Hadžić curu razumio,
Šta govori u plaču đevojka,
Gazijsko ga srce zaboljelo"*[23]

*[23] 3177-3179.

A u carskom gradu Budimu, tamo gdje su veziri i paše svakodnevna pojava, a i sam sultan se često zatekne, pojava mladoga Bošnjaka Smailagić Mehe izaziva sveopće divljenje, ushićenje i začuđenost:

"Meho čatal diže na krilaša,
Mili Bože, na svemu ti fala!
Čavle baca na mermere tvrde,
Iz mermera živa vatra sijeva.

Ko goj viđe sa strane Mešina,
Jedno drugom u Budimu viče,
Od kako se Budim zakopao,
Vaka sila nije dolazila,
Ni ovaki krilati dorane,
Ni ovaki zlatan mejdandžija!
Blago majci što ga je rodila,
Onoj sestri što se kune š njime,
Blago ljubi koja li ga ljubi,
Ili ljubi il' će ga ljubiti!
Starci viču jedan kod drugoga:
"Mene ima stotina godina,
Viđao sam carskije' ordija
U ordije carski' komandira
Viđao sam paša i vezira;
Ovak'oga ni usnijo nijesam,
A kamoli da sam ga vidijo!"*[24]

*[24] Isto, 3759-3779

U ovih dvadeset stihova sabrano je toliko ponosa, i lične i kolektivne gordosti, da se kroz njihovu prizmu jedva još može i zamisliti kakvu radost su osjećali slušaoci, kakvo samopouzdanje je obuzimalo svakoga pojedinca, od djece do staraca, i posebno, kakvo snažno osjećanje uzajmane pripadnosti i povezanosti se stvaralo među prisutnima! Andrićev Ćorkan, koji se danas prima potpuno izvan konteksta nacionalnog identiteta i kolektivnoga ponosa, čak i sa simpatijama, ne samo da bi nekada, u tim okolnostima izazvao opće zgražavanje nego bi se smatrao za nedopustivu provokaciju i pokušaj sprdnje, za ličnu i nacionalnu uvredu!

Jer Bošnjak nikada nije bio Ćorkan! I to je znao i Andrić, kao što su to znali i njegovi djedovi i pradjedovi! Ali su, pohlepni na njihovu zemlju, preduzeli sve da Bošnjake srozaju, degradiraju, da ih pretvore u Ćorkane!

Eto kako se moglo desiti da se Smailagić Meho sroza na Ćorkana! Eto kako je planirano da se aksiološka paradigma kolektivnog identiteta Bošnjaka, sa vrletnih visina ovog epskog junaka, degradira na debilnu nesrećnu kreaturu, na onaj društveni otpadak simboliziran likom Andrićevog Ćorkana. Ako se ovo još i nije desilo, ako ovaj plan nije još do kraja dovršen, ima razloga za zebnju i krajnji je čas da se postavi pitanje: Zar su se Bošnjaci, zaista, odrekli samih sebe? Zar su se, zaista, prepustili na volju da ugode onima koji bi od njih da naprave krpe za brisanje cipela? Zar su Bošnjaci, zaista, toliko klonuli da se više ne usuđuju ni u snu biti najbolji?

Nije bilo tako davno kada su i najljući protivnici Bošnjaka znali da su Bošnjaci – Bošnjaci, a da nisu ni Srbi, ni Hrvati; nije bilo tako davno kada su Bošnjacima skidali kapu na vrlinama i priznavali im da su proslavili svoje ime i ime svog naroda slavnim podvizima kojima se i ti isti protivnici dive; nije bilo tako davno kada su Bošnjake i din-dušmani poštovali i time što su ih nastojali prisvojiti, prešutno priznavali koliko im zavide.

Kao dokaz, podsjećamo na historijske činjenice iz vremena kada je koncipirana dugoročna strategija za pripajanje Bosne od strane srpskih vladajućih krugova. U planovima da se kneževina Srbija nametne kao hegemon na Balkanu, najveći značaj imalo je upravo pripajanje Bosne Srbiji i svojatanje Bošnjaka ("muhamedanaca, pravoslavaca i katolika") kao navodnoga dijela srpskog naroda. Otvoreno naglašavajući da u Bosni žive Bošnjaci, i to muhamedanci, pravoslavci i katolici, Ilija Garašanin, autor konspirativnog dokumenta velikosrpskog nacionalnoga programa, poznatog pod imenom "Načertanije", ukazuje na prvorazrednu važnost propagande koja će Bošnjake pridobiti i vremenom "pretvoriti" u Srbe, ističući nevoljno, ali bez okolišenja:

"...mogla bi se kao treći stepen štampati kratka i obšta narodna istorija Bosne u kojoj ne bi se smela izostaviti slava i imena nekih muhamedanskoj veri prešavših Bošnjaka."*[25]

*[25] Ilija Garašanin, *Načertanije,* odjeljak o Bosni, tačka 4.

Razumije se, oba ovdje analizirana lika su tvorevine književne imaginacije, umjetnički posredovane parabole, ali je promjena aksiološke paradigme nacionalnog identiteta koju oni simboliziraju toliko drastična da zapravo označava krajnje tačke amplitude očuvanja i gubitka nacionalnog samopoštovanja i čak samoga postojanja i nepostojanja nacionalne svijesti koju simbolički označavaju, s jedne strane Smailagić Meho, a sa druge Ćorkan (ili još gore, Alija Đerzelez). Zločin usmjeren na totalnu denacionalizaciju Bošnjaka, izvršavan svim sredstvima kulturne deidentifikacije, deislamizacije i socijalno-psihološke degradacije kolektivnih aksioloških ideala, čije su žrtve bili Bošnjaci tokom minulih stotinu i nešto više godina, ostao je i, nažalost, ostat će bez zaslužene kazne.

Umjesto da se zbog toga brinu, Bošnjaci će najbolje uraditi da, što prije i što uspješnije, obnove svoje nacionalno samopoštovanje i uzdignu svoju nacionalnu aksiološku paradigmu do visina na kojima se nalazila hiljadu godina. Jer, najgora kazna za ovaj zločin je što će zločinci morati živjeti svjesni činjenice da im zločin nije uspio, a da su oni sami raskrinkani i osramoćeni.

CRIME WITHOUT PUNISHMENT

Summary: The paper presents critical analysis of the phenomenon of systematic degradation of axiological paradigm of the traditional 'national character' and ethic codex of Boshniaks. As strategic project this degradation intended to erase the traditional ethnic/national name, as well as to negate the Bosnian language and Boshniak's national state, aiming to dispute the very existence of Boshniaks as autochthonous people. The classic paradigm of Boshniak as noble, brave, and just man of highest moral standard and intellectual faculties, as it is expressed in Bosnia's epic written and oral poetry, was totally suppressed from all spheres of life and on all levels of expression from everyday life to literature and science, being gradually replaced by the stereotype of inferior, almost retarded human deprived from any moral consciousness and incapable of higher feelings. The crime of degradation of traditional moral paradigm culminates in here presented examples of Ivo Andric's literary transfiguration of Bosnia's national hero Alija Gerzelez, and his fictional character of "Chorkan" from the same story. Counterexample to this ideological literary crime is supported by the example of Mehmed Smailagic, as presented in oral epic poem "The Wedding of Smailagic Meho" interpreted by Avdo Medjedovich, collected by Millman Parry and Albert Lord from 5. to 9. July, 1935, preserved in the archive of Harvard University, and published many times till today. The paper aims to deconstruct ideologically produced pejorative stereotype about Boshniaksm in order to the recover the self respect and national dignity of this and future generations of Boshniak.

Key words: **axiological paradigm, national character, identity, Bosniaks, Ćorkan, Smailagić Meho**

NA SLJEDEĆOJ STRANICI DESNO:

■ Alija M. AKŠAMIJA

NOBELOVAC III, 1972, format 300 x 370 mm. fotografija, (A.M.A. ident. br. p/n 122/72)

